

TAMSA VIDUJE (NUŽUDYMAI KLAIPĖDOJE 2004–2014 METAIS)

Arūnas Acus, Liutauras Kraniauskas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Straipsnyje nagrinėjama nužudymo fenomeno raiška ir dinamika Klaipėdos mieste 2004–2014 metais. Šis laikotarpis, kuriam pradžią davė Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, ypač svarbus visuomenės pokyčių kontekstas, tai suteikė straipsnio autoriams teorines ir praktines priegas nužudymų fenomeno priežastingumo ir raiškos analizei. Sociologinė prieiga atskleidžia socialinį-demografinį aukos ir nužudymą įvykdžiusio asmens portretą, nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentų (amžius, lytis, socialinis statusas) kontekste. Straipsnyje pristatomi Nusikalstamų veikų žinybiniame registre (NVŽR) registruoti nužudymų statistiniai duomenys. Šių duomenų analizei autoriai tikslingai pasirinko pozityvistines išorinio suvaržymo ir smurto subkultūros teorijas, kurios turi praktinę prieigą atskleisti žmogžudysčių fenomeno struktūrinės raiškos segmentus besikeičiančioje visuomenėje. Tai lemia kito dešimtmečio (2015–2023) nužudymų fenomeno raiškos tyrimų tęstinumo prieigas. Straipsnyje pateikti tyrimo rezultatai orientuoja į nužudymų prevencijos strategijų visoms visuomenės struktūrinėms platformoms, ypač švietimo, teisės ir socialinės politikos, kūrimą. PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: nužudymai (žmogžudystės), besikeičianti visuomenė, socialinis-demografinis aukos portretas, socialinis-demografinis nužudymą įvykdžiusio asmens portretas, nužudymų fenomeno struktūrinės raiškos segmentai, išorinio suvaržymo ir smurto subkultūros teorijos.

Abstract

The article examines the expression and dynamics of the phenomenon of murder in the city of Klaipėda between 2004 and 2014. This period, which began with the accession of Lithuania to the European Union, has a very important context of societal changes, which provided the authors of the article with theoretical and practical access to an analysis of the causality and expression of the phenomenon of murder. The sociological approach reveals a socio-demographic portrait of the victim and the person who committed a murder, in the context of segments of the structural expression of the phenomenon of murder (age, gender, social status). The article presents statistical data from murders registered in the Official Register of Criminal Acts (ORCA). For the analysis of these data, the authors purposefully chose the positivist *theories of external restraint and subculture of violence*, which have practical access to reveal segments of the structural expression of the phenomenon of murder in a changing society. This presupposes access to the continuity of research on the resolution of the phenomenon of murder in the next decade (2015 to 2023). The research results presented in the article focus on the development of murder prevention strategies for all structural platforms of society, especially in the fields of education, law and social policy.

KEY WORDS: murder (homicide), changing society, socio-demographic portrait of the victim, socio-demographic portrait of the person who committed the murder, segments of the structural expression of the phenomenon of murder, theories of external restraint and subculture of violence.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v9i12.2559>

Received 14/11/2023. Accepted 24/11/2023

Copyright © 2023 Arūnas Acus, Liutauras Kraniauskas Published by Klaipėda University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International License \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Sociologinė prieiga akcentuoja nusikaltimų priežastingumą, kaip išsilavinimo stokos, skurdo, nelygybės, lyties, kultūrinių vertybių konfliktų ir kitų socialinių veiksnių raišką. Nužudymai paprastai sulaukia didelio atgarsio visuomenėje. Žmogaus nužudymas – visuotinai gerbiama, sakralinės prigimtinės vertybės paneigimas, nes šiuo veiksmu atimama bet kokia galimybė naudotis kitomis žmogaus prigimtinėmis teisėmis. Sociologiniu požiūriu, nusikaltėlis, nužudydamas auką, atsiriboja nuo visuomenės, kaip moralinės bendruomenės, pamina kolektyvinius jausmus (Durkheim, 2001; 1985). Nužudymo problema nėra ta tema, kurią noriai analizuotų tiek kriminologai, tiek sociologai, tiek psichologai. Tai gana sudėtingas fenomenas, apimantis daugelį segmentų ir nuolat kintantis.

Nors nužudymų (kaip ir daugelio kitų nusikaltimų) skaičius Klaipėdoje ir Lietuvoje pastaruosius du dešimtmečius mažėja, jis išlieka gana didelis. Visuomenės transformacijos laikotarpiu (nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo) nužudymų skaičius Klaipėdos mieste „bangavo“. Nors straipsnyje analizuojame 2004–2014 metų laikotarpį, tačiau praėjusio ir besitęsiančio dešimtmečių kontekstas atskleidžia pristatomo laikotarpio išskirtinumą nužudymų fenomeno sampratos kontekste. Po dešimtojo praėjusio amžiaus dešimtmečio užfiksuotos trys gana aukštos įvykdytų žmogžudysčių bangos: 1993–1994; 1999–2000 ir 2004–2005 metų laikotarpiai. Po trečiojo fiksuoto įvykdytų žmogžudysčių skaičiaus padidėjimo, prasidėjo nuoseklus šios nusikalstamos veikos mažėjimo laikotarpis. 1994 metais nužudymų dažnis Lietuvoje buvo 14,2 atvejų 100 tūkst. gyventojų (Klaipėdos mieste – atitinkamai 18 atvejų 100 tūkst. gyventojų), 2022 metais – 3,7 atvejo 100 tūkst. gyventojų Lietuvoje, tačiau Klaipėdoje tais metais užfiksuota net 12,3 atvejo 100 tūkst. gyventojų, nors 2021 metais buvo tik 1,5 atvejo 100 tūkst. gyventojų. Šie duomenys – sociologinė „intriga“, įgalinanti nuolat stebėti ir analizuoti nusikaltimų struktūrinės raiškos segmentų kaitą.

Kaip matome, per pastaruosius dešimtmečius nužudymų lygis sumažėjo beveik šešis kartus. Nors tendencijos teigiamos, būtina atkreipti dėmesį į tą faktą, kad Europos Sąjungos šalių tyčinių nužudymų vidurkis – 1,9 atvejo 100 tūkst. gyventojų, t. y. du kartus mažesnis nei Lietuvoje, taigi ir Klaipėdoje. Lietuvos valstybės formavimuisi 2004 metai buvo ypač svarbūs – Lietuva tapo Europos Sąjungos nare. Lietuva, kur tuo metu buvo gana aukštas žmogžudysčių lygis, įstojo į Europos valstybių bendriją, kur šio nusikaltimo lygis žemas. Pirmasis Lietuvos Europos Sąjungoje dešimtmėtis buvo ypač dinamiškas, nes visuomenėje vyko reikšmingi socialiniai, ekonominiai ir kultūriniai pokyčiai. Būtina paminėti ir demografinius pokyčius: užaugo nauja karta, prasidėjo intensyvūs emigracijos ir imigracijos procesai. Šiandien jau galima teigti, kad esminiai pokyčiai žmogžudysčių mažėjimo

statistikoje prasidėjo pirmąjį Lietuvos įsitvirtinimo ES dešimtmetį, kuris autorių pasirinktas kaip tyrimo laikotarpis.

Lietuvoje šio sunkaus nusikaltimo tyrimams skiriamas vis didesnis mokslininkų dėmesys. 2009 m. M. Romerio universitete A. Pocius apgynė daktaro disertaciją „Asmenų, padariusių nužudymus, gyvenimo retrospektyva (kriminologinė analizė)“; 2019 m. Vilniaus universitete S. Chmieliauskas apgynė daktaro disertaciją, tema „Žmogžudysčių Lietuvoje vertinimas teismo medicininio, etinio, socialiniu ir teisiniu požiūriu“. Išleistos tyrimais pagrįstos vertingos monografijos: A. Milinīs (2011) „Baudžiamoji atsakomybė už žmogžudystę“; A. Čepas, A. Dobryninas ir kt. (2018) „Nužudymai Lietuvoje“; A. Acus, L. Kraniauskas ir kt. (2018) monografijoje „Nusikaltimai Klaipėdoje 1990–2010 m.: erdvės, slinkty, struktūros“ vieną skyrių paskyrė žmogžudysčių analizei. 2004 metais (Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą metais), remiantis Jungtinių Tautų Vystymosi programos duomenimis, Lietuvai skirta 21 vieta – ypač aukštas žmogžudysčių lygis pasaulyje. Tik Pietų Afrika, Rusija, kai kurios Centrinės ir Pietų Amerikos šalys lenkė Lietuvą šiame sąrašė. Tuo metu žmogžudysčių lygis šalyje buvo septynis kartus didesnis nei Europos Sąjungos vidurkis. Šia neeiline situacija susidomėjo ir užsienio mokslininkai. Estijos ir Švedijos mokslininkės A. Varnik ir kt. (2003), V. Ceccato (2008) pristatė savo išvalgas apie nusikaltimų situaciją Baltijos šalyse, o nužudymus Lietuvoje vertino greitų socialinių permainų ir socialinės dezorganizacijos teorijos kontekste. Toje pačioje paradigmoje ir socialinės aplinkos kaitos prieigose į Lietuvos nužudymų nusikaltimų situaciją atkreipė dėmesį ir Kanados mokslininkas M. A. Andresen’as (2012). Jis išskyrė Lietuvos atvejį kaip akivaizdžią nužudymų fenomeno visuomenės transformacijos kontekste pagrindžiančią iliustraciją.

Straipsnio tikslas – pristatyti Klaipėdos mieste 2004–2014 metais įvykdytų nužudymų fenomeną sociologiniu požiūriu, atskleidžiant asmenų, įvykdžiusių nužudymą, ir jų aukų socialines demografines charakteristikas, nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentus besikeičiančios visuomenės kontekste.

Straipsnio objektas: nužudymų fenomeno raiška ir dinamika Klaipėdos mieste 2004–2014 metais.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, statistinių duomenų analizė.

Empirinio tyrimo organizavimas: statistinių duomenų rinkimas, sisteminimas, grafinis pateikimas pagal atitinkamus segmentus, duomenų analizė.

1. Teorinis nužudymų fenomeno vertinimo pagrindimas

Teorinės prieigos. Autoriai nužudymo fenomeno analizei tikslingai pasirinko pozityvistines *išorinio suvaržymo* ir *smurto subkultūros* teorijas, kurios turi praktinę nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentų besikeičiančioje vi-

suomenėje atskleidimo prieigą. Tai gana inovatyvus pasirinkimas, nes Lietuvos mokslininkai šias teorines prieigas retai kada renkasi. Autoriai įvertino ir tai, kad tiriant žmogžudysčių fenomeną nereikėtų atsiriboti nuo durheimiškosios tradicijos ar Čikagos mokyklos pasiūlytų ekologiškai pagrįstų teorinių įžvalgų (Park ir kt., 1984; Shaw, McKay, 1942). Straipsnio autoriai pripažįsta, kad abi teorijų grupės, nors ir skiriasi, pirmiausia ieško sąsajų tarp nusikaltimų ir moralės normų nykimo bendruomeninių ryšių silpnėjimo kontekste. Šių teorijų prieigos, kaip analizės metodai, panašios: smurtinių nusikaltimų (taip pat ir nužudymų) įvykdoma daugiau ten, kur bendruomenės nepajėgios užtikrinti socialinių normų laikymosi kultūros. Vis dėlto šios teorijos negali visapusiškai paaiškinti netolygios smurtinių nusikaltimų koncentracijos skirtinguose pasaulio ar šalies regionuose, jų erdvinės dinamikos ir slinkčių šiuolaikinės visuomenės vystymosi kontekstuose. Išsamaus paaiškinimo negali pasiūlyti ir racionalaus pasirinkimo teorijos, įkvėptos situatyvinės nusikalstamumo interpretacijos (Clarke, 1980; Clarke, Felson 1993; Cohen, Felson 1979), bei ekologinės kriminologijos atstovai (Eck, Weisburd, 1995; Eck, Madensen, 2015; Brantingham, Brantingham, 1993; 1995). Pastaruoju metu visos šios teorinės prieigos tampa daug įtaigesnės dėl gausėjančių empirinių tyrimų. Tačiau gilindamiesi į lokalias studijas ir sudėtingus statistinius metodus mokslininkai (Brantingham, Brantingham, 2003; Rengert ir kt., 2005; McCord, Ratcliffe, 2009; Andresen, Farrell, 2015) nebesvarsto bendresnio pobūdžio socialinės kaitos klausimų: kaip visuomeninės transformacijos atsiskleidžia nusikalstamumo reiškinuose, kokie socialiniai procesai lemia nusikalstamumo pokyčius ir sklaidą. Analizuojant nusikalstamumo fenomeną, būtina išryškinti besiformuojančias problemas visuomenės kaitos kontekste tokiose socialinėse platformose, kaip, pvz., esminių nuosavybės santykių ir su jais susijusių bazinių vertybių kaita Lietuvoje po 1990 metų. Tai paaiškina nusikalstamas veikas, bet tam reikia naujų teorinių prieigų. Nepaisant didelių tiek visuomenės transformacijos procesų, tiek ir smurtinių nusikaltimų tyrimų metodų pokyčių, dauguma sociologų, bandydami atskleisti nužudymo priežastis, pasitelkia jau patikrintas pozityvistines teorijas: anatomijos (įtampos), kontrolės (socialinio išmokimo) (Fox, Levin, Quinet, 2005). Šių teorijų suformuota prielaida, kad tos socialinės priežastys, kurios provokuoja nusikalstamą elgseną, lemia ir nužudymų įvykdymą, jau tapo fundamentaliai įsitvirtinusi tyrimų analizės prieiga.

Šiame kontekste straipsnio autoriai kaip teorines prieigas pasirinko dvi santykinai nenaujas, bet Lietuvos sociologiniuose tyrimuose mažai naudojamas pozityvistines teorijas, kurios aiškina nužudymų priežastingumą. Autoriai šiame straipsnyje ir bando jas pasitelkti kaip metodologines prieigas. Išorinio suvaržymo ir smurto subkultūros teorijos sukurtos remiantis tik nužudymų tyrimo medžiaga, eliminuojant kitų nusikalstamų veikų tyrimų medžiagą. Išorinio suvaržymo teo-

rija, kurios autoriai A. Henry'is ir J. Short'as (1954), siekė suprasti ir paaiškinti šio fenomeno turinį – kodėl vieni ypač gyvenimu nusivylę žmonės nusižudo, o kiti, ne mažiau nusivylę gyvenimu, žudo kitus. Teorijos autorių nuomone, tiek savižudybė, tiek nužudymas iš esmės panašūs. Tiek savižudybė, tiek nužudymas – tai agresijos aktai, kuriuos paskatina didžiulis nusivylimas gyvenimu. Sociologinė prieiga atkreipia dėmesį į tai, kad šie du veiksmai iš esmės skiriasi. Savižudybės veiksmas agresiją nukreipia į vidų, t. y. prieš save, o nužudymas – tai agresija, nukreipta į išorę, t. y. prieš kitą žmogų. Tuo remdamiesi autoriai iškėlė hipotetinę prielaidą, kuri padėtų atsakyti į klausimą, kodėl ypač gyvenimu nusivylę žmonės renkasi tam tikrą agresiją (savižudybę, o ne nužudymą)? Hipotezės formuluotę galima taip interpretuoti: ypač gyvenimu nusivylęs žmogus, patiriantis silpną išorinį spaudimą, renkasi į save nukreiptą agresiją (savižudybę), o individas, patiriantis stiprų išorinį spaudimą, pasirenka į kitą asmenį nukreiptą agresiją, t. y. nužudymą. A. Henry'io ir J. Short'o (1954) nuomone, išorinio suvaržymo stiprumas priklauso nuo to, kokių laipsnių individo elgesys turėtų atitikti kitų individų poreikius ir lūkesčius. Kitaip tariant, išorinio suvaržymo stiprumas priklauso nuo individų laisvei primetamos socialinės kontrolės intensyvumo. Remiantis šia hipotetine prielaida, individai, patiriantys didelį socialinės kontrolės spaudimą, labiau linkę įvykdyti nužudymus, o ne patys nusižudyti, nes didelis išorinio suvaržymo laipsnis, remiantis teorijos autorių tyrimų įžvalgomis, dėl savo nesėkmių leidžia „pagrįstai“ kaltinti ir bausti kitus asmenis.

M. Gold'as (1958) išplėtė išorinio suvaržymo teoriją, įtraukdamas svarbų kintamąjį, kuris stiprų išorinį spaudimą susieja su žmogžudyste. Jo nuomone, šiuos fenomenus siejantis veiksnys yra socializacija, besiremianti fizinėmis (mušimas, stumdymas) ir psichologinėmis (grasinimas nemylėti, moralizavimas skatinant kaltės jausmą) bausmėmis. M. Gold'o teigimu, fizinių bausmių taikymas socializacijos procese lemia vaikų agresyvius veiksmus prieš kitus, tad jau būdami suaugę ir susidūrę su sunkumais jie reaguoja agresyviai. Spręsdami savo „neišsprendžiamas“ problemas, tie, kurie buvo fiziškai baudžiami, greičiausiai rinksis nužudymą, o patyrusieji psichologines bausmes preferenciją teiks savižudybei. Yra duomenų, kurie leidžia spėti, kad stiprus išorinis spaudimas gali būti susijęs su nužudymais. Vis dėlto tai nereiškia, kad išorinis spaudimas arba fizinės bausmės daro tiesioginį, priežastinį poveikį nužudymo įvykdimui. Greičiausiai, kaip rodo naujesni tyrimai, išorinis spaudimas gali provokuoti nužudymą tik atsiradus trečiajam kintamajam, vadinamajam išoriniam kaltės priskyrimui, kai dėl savo nesėkmių kaltinti kitus, o ne save (Unithan ir kt., 1994). Kitaip tariant, pernelyg didelis išorinis spaudimas ar patirtos fizinės bausmės skatina žmones dėl savo gyvenimo problemų kaltinti kitus, o ne save, taip pateisinant savo agresiją ir fizinį smurtą prieš kitus.

Kita autorių pasirinkta teorinė prieiga – smurto subkultūros teorija. Išanalizavęs gausius žmogžudysčių statistinius duomenis, M. Wolfgang'as (1958) daro prielaidą, kad smurto subkultūra egzistuoja. Tai priklauso ir nuo žmogaus priklausymo atitinkamam socialiniam sluoksniui. Žemesniuose (neturtingųjų) sluoksniuose smurto subkultūra fizinės agresijos elgesio, kaip neteisingo ar asocialaus, neapibrėžia, dažnai tai atsakas į prievartą – tiek fizinę, tiek psichologinę. Anot M. Wolfgang'o, smurtinė subkultūra „natūraliai“ įtraukia neturtinguosius, ypač jaunos žmones, nes jie kur kas dažniau smurtauja nei dominuojančių sluoksnių atstovai. Taip atsitinka todėl, kad jaunuoliai iš neturtingų socialinių sluoksnių susitapatina su tėvų, bendraamžių ir kaimynų perduotu smurto modeliu. Priimdami smurto subkultūros elgesio normas, jaunuoliai „natūraliai“ atmeta didžiosios visuomenės dalies siūlomą neprievartinio elgesio modelį. Smurtas tampa neatsiejama gyvenimo būdo dalimi ir tarpasmeninių problemų sprendimo būdu: jaunuoliai smurtą traktuoja kaip būtiną, kad išgyventų (Wolfgang, Ferracuti, 1967). Vis dėlto šios teorinės prieigos kritikai suabejojo teiginiu, kad smurtinis veiksmas būtinai reiškia, jog smurtautojas vertina smurtą. Agresijos faktų tyrimai atskleidė, kad smurtaujantys žmonės smurto, labiau nei susilaikantieji nuo jo, nevertina. Be to, už nužudymus ar kitus smurtinius nusikaltimus nuteisti kaliniai smurto labiau nei kaliniai, nuteisti už vagystes ar kitus nesmurtinius nusikaltimus, nevertina (Ball-Rokeach, 1973; Erlanger, 1974). Bet didžiausia tyrimų dalis atskleidė, kad aukšto nužudymų lygio neturtinguose sluoksniuose priežastis – ne pati smurto subkultūra, o skurdas, santykinis nepriteklis ir socialinė nelygybė (Messner, 1982; Williams, 1984). Galima teigti, kad smurto subkultūra išnaudojamųjų gyvenamuosiuose rajonuose skatina žmogžudystes, bet nėra jų pagrindinė priežastis, ypač tarp kenčiančiųjų nuo struktūrinių skurdo ir nelygybės problemų, kurios yra visuomenės netolygaus vystymosi pasekmė (Corzine, Huff-Corzine, Whitt, 1999; Messner, 1983).

Šios teorinės prieigos leidžia vertinti ir Lietuvos visuomenės transformacijos poveikį nusikalstamumo kontekste ir patvirtina būtinybę įvertinti nusikalstamumo priežastingumą atitinkamais visuomenės transformacijos laikotarpiais, ypač akcentuojant visuomenės perėjimo iš vienos santvarkos į kitą sudėtingumą ekonominiu, socialiniu ir kultūriniu lygmenimis.

2. Lyginamasis nužudymų Klaipėdoje ir Lietuvoje diskursas

Prieš pateikdami empirinę medžiagą, autoriai dar kartą akcentuoja, kad 2004–2014 m. laikotarpio (jam pradžią davė Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą) nužudymų analizė, be statistinės viso postkomunistinio visuomenės vystymosi laikotarpio panoramos (1990–2004 ir 2015–2022), apribotų šio fenomeno teorines

ir praktines įžvalgas bei tyrimo tęstinumą. 2004–2014 m. laikotarpis yra kritinis virsmas, leidžiantis suprasti besikeičiančios visuomenės pokyčius.

Nužudymai sudaro tik nedidelę visų užregistruotų nusikalstamų veikų dalį, tačiau pagal savo turinį yra ypač pavojingi, nes visuomenėje kuria baimės, nesaugumo, psichologinės įtampos atmosferą. Lietuvoje nužudymų dalis nusikalstamų veikų sąvaduose nuolat kinta, bet vidutiniškai siekia apie 0,27 proc. Nužudymų dinamika Klaipėdoje (1 lentelė) pasižymi keliomis nužudymų mieste bangomis. Pirmasis ryškus jų skaičiaus augimas prasidėjo 1993 metų pabaigoje ir aukščiausią tašką pasiekė 1995 metais, kai nusikalstamumo rodiklių augimas mieste buvo ypač didelis: per vienerius metus nužudymų skaičius išaugo trečdaliu. Antrasis nužudymų padidėjimas fiksuojamas 1999–2000 metais, kai po santykinės šio nusikaltimo skaičiaus stabilizacijos ir vėl gerokai padidėjo. Tuo metu šis padidėjimas susietas su 1997 metais Azijoje ir Rusijoje prasidėjusia ekonomine krize, nors realiai su minėtos krizės pasekmėmis Klaipėdos miesto ekonomika susidūrė šiek tiek vėliau. Priešpaskutinis staigus nužudymų skaičiaus didėjimas užfiksuotas 2004–2005 metais, nors tuo laikotarpiu visos organizuoto nusikalstamumo grupuotės Klaipėdoje jau buvo arba likviduotos, arba labai nusilpusios. Greičiausiai monotoniškoje miesto gyvenimo eigoje racionalius, godžius, ciniškus, paranojiškus nusikalstamų grupuočių narius ir lyderius nustelbė būtiniai nužudymai kasdienėje aplinkoje. Britų sociobiologas D. Morris’as taikliai apibendrina buitinę žmogžudysčių prigimtį: „Daugelis mūsų supratimą apie nužudymą įgyja iš laikraščių pranešimų ir detektyvinių filmų bei romanų. O tikrovėje labiausiai paplitusi nužudymų rūšis yra neromantiškas ir bjaurus įvykis šeimoje, kai auka yra artimas giminaitis“ (Morris, 969, 72). Būtent tokie „neromantiški ir bjaurūs įvykiai“ ėmė dominuoti nužudymų statistikoje po 2005 metų. Tada mieste fiksuota nuosekli nužudymų mažėjimo tendencija, kuri stabilizavosi 2021 metais, kai Klaipėdoje užfiksuotas tik vienas tyčinis nužudymas. Ši tendencija kartais nutraukiama sunkiai paaiškinamu šios nusikalstamos veikos atvejų padidėjimu 2015 ir 2022 metais.

1 lentelė. Nužudymai Klaipėdos m. 1990–2022 m. (atvejų skaičius)

1990	1992	1993	1994	1999	2000	2004	2005	2021	2022
18	21	35	37	24	35	24	29	1	12

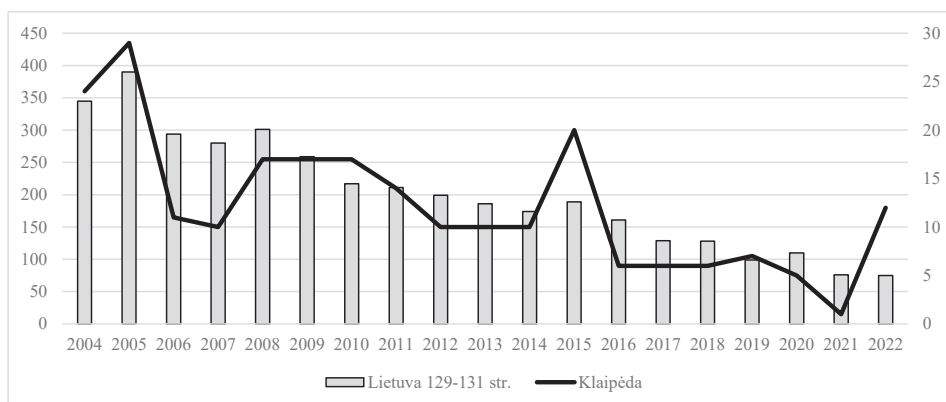
Šaltinis: Klaipėdos apskrities vyriausiojo policijos komisariato (VPK) archyvas (1990–2004); Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR) (2006–2022).

Analizuojant nužudymų statistiką, būtina įvertinti tai, kad oficialiai registruotų atvejų skaičius realios situacijos neatskleidžia, ypač kalbant apie nužudymų statistiką viename mieste. Galime susidurti su nusikaltimo ar jo įkalčių perkėlimu, kai aukos palaikai paslepiami už miesto ribų ir niekada nesurandami. Toks nusikalti-

mas nepatenka į oficialią statistiką. Nusikaltimo dislokacijos, palaikų slėpimo ir slapto perlaidojimo taktika Klaipėdos mieste buvo būdinga ne tik „gaidjurginių“ nusikalstamai grupei. Jei aukos artimieji ir pranešdavo apie asmens dingimą, tai neregistruota kaip „įtariamas nužudymas“, bet kvalifikuota kaip „asmuo, dingęs be žinios“. Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį ir į kitą nužudymo latentiskumo aspektą. Mirties priežasčių registracija ir kvalifikavimas priklauso nuo daugelio žmogiškų, organizacinių, struktūrinių veiksnių: mirties priežasčių išaiškinimo kruopštumo, medicinos darbuotojų profesionalumo, pastarųjų darbo krūvio, tyrime dalyvaujančių šalių interesų, institucinio susipriešinimo ir daugelio kitų aspektų (Kiškis ir kt., 2014). Visa tai leidžia daryti prielaidą, kad nužudymų atitinkamai laikotarpiais gali būti daugiau nei pateikiama oficialios statistikos priegose.

Visuomenei keičiantis, kinta ne tik nužudymo priežastys, bet ir jų įvykdymo socialinės aplinkybės. Iki 1990 metų Lietuvoje net 80 proc. tyčinių nužudymų įvykdyta dėl problemų šeimoje ar artimoje aplinkoje, tad jas ištirti buvo nesudėtinga (Kuklianskis, 1994; Babachinaitė, 1999; 2008). O jau 1994 metais buitinio pobūdžio nužudymai sudarė tik apie trečdalį visų tyčinių nužudymų, 2007 metais tokio tipo nusikaltimų jau buvo apie 50 proc. (Babachinaitė, 2008) ir šis rodiklis vėliau tik augo.

Lyginamojo žmogžudysčių Klaipėdos mieste ir Lietuvoje diskurso kontekste autoriai pateikia empirinę medžiagą, kuri sociologinės prieigos kontekste atskleidžia socialinį-demografinį aukos ir žmogžudystę įvykdžiusio asmens portretą, nužudymų raiškos struktūrinius segmentus.

1 pav. Bendroji žmogžudysčių dinamika Lietuvoje ir Klaipėdoje, 2004–2022 m.

Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR).

Pastaba: kairėje paveikslėlio pusėje nurodytas Lietuvoje registruotų nužudymų skaičius, dešinėje – Klaipėdoje.

3. Empirinė medžiaga

2004–2014 metais ikiteisminio nusikalstamų veikų registre pagal BK nužudymo straipsnius (129–131) Klaipėdos mieste iš viso užregistruota 212 įvykių. Dalis mirčių įvyko dėl natūralių priežasčių ar nelaimingų atsitikimų, kurie ilgainiui perkvalifikuoti mediciniškai nustačius mirties priežastis. Kita vertus, statistikoje visada yra erdvė paklaidoms, kaip, pvz., nukentėjęs žmogus miršta dėl sumušimų vėliau – praėjus kelioms dienoms ar savaitėms nei buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tad oficialiame nusikalstamų veikų žinybiniame registre (NVŽR) šiuo laikotarpiu registruoti 169 nužudymo atvejai. Vertinant pradinius įrašus, tolesnei analizei atrinkta tik 170 atvejų iš pradinio registro, kurie pagal įvykio aprašymą gali būti traktuojami kaip smurtiniai nužudymai. Iš viso aptikti 93 vyrų kūnai, 48 – moterų, trimis atvejais žuvusiojo lytis dėl palaikų būklės nenustatyta. Be to, fiksuoti 26 atvejai, kai nukentėjęs asmuo dar gyvas pristatytas į ligoninę, bet vėliau mirė nuo patirtų sužalojimų. Pradedant ikiteisminį tyrimą, 18 atvejų aukos tapatybė (pavardė ir vardas) nenustatyti. Tai dažniausia atvirose erdvėse, pašiūrese ar apdegusiose patalpose aptikti žmonių kūnai, skenduoliai. 67 atvejais, policijai atvykus į žmogžudystės vietą, iškart nustatyti ir pagrindiniai įtariamieji, jiems pritaikytos laikino sulaikymo priemonės.

Lentelėse ir paveiksluose pristatomi Nusikalstamų veikų žinybiniame registre registruoti nužudymų duomenys (amžius, lytis, socialinis statusas, nužudymą įvykdžiusių asmenų ryšys su auka), svarbūs nužudymų Klaipėdoje 2004–2014 metais analizei. Pateikiami ir šiame registre registruoti nužudymo situatyvinės aplinkos (vieta, laikas, nužudymo būdas) duomenys, patvirtinantys straipsnyje pristatomas teorines prieigas dėl nužudymo modelio egzistavimo pagrįstumo. Šie duomenys ypač svarbūs įvertinant analizuojamo laikotarpio specifiką.

3.1. Žmogžudysčių fenomeno struktūriniai raiškos segmentai

Sociologijoje sutariama dėl keleto nužudymų fenomeno raiškos dėsningumų. Pirma, asmenys, įvykdę nužudymą, dažniausiai priklauso socialiai mažai įtakingoms visuomenės grupėms finansinės ir socialinės įtakos aspektais. Neturtingose šalyse fiksuojamas didesnis nužudymų skaičius, palyginti su turtingomis šalimis. Antra, asmenys ir visuomenės, turėjusios nesena smurtinę patirtį, pasižymi ir gana aukštu nužudymų lygiu. Trečia, vyrai žudo daug dažniau nei moterys. Ketvirta, jauni vyrai (18–24 metų) žudo dažniau nei kitų amžiaus grupių atstovai. Penkta, aukomis dažniausia tampa vyriškos lyties individai. Remdamiesi Nusikalstamų veikų žinybiniame registre esama informacija, aptarsime šiuos dėsningumus Klaipėdos mieste mūsų analizuojamo (2004–2014) laikotarpio kontekste.

Socialinis statusas. Moksliniai tyrimai patvirtina vieną iš nužudymo fenomeno dėsningumą – daugiausia nužudymų įvykdoma neturtinguose, socialinės galios neturinčiuose visuomenės sluoksniuose. Daugiau nei 90 proc. nužudymų įvykdžiusių asmenų turi žemos kvalifikacijos darbininko, pašalpų gavėjo, asmens be nuolatinės gyvenamosios vietos (BNGV) statusą. Tai leidžia daryti prielaidą, kad daugelis asmenų iš šio sluoksnio gyvena skurde. Skurdas, be abejo, yra nužudymus lydintis veiksnys. Fiksuojamos kelios skurdo ir nužudymų sąsajos lemiančios priežastys. Pirma, palyginus su žmonėmis, kurie priklauso vidurinei ar aukštesniajai klasei, skurdo situacijoje esantys žemesniosios klasės asmenys dažniau turi finansinių, santuokinių ir kitų stresą keliančių problemų, kurios išprovokuoja tarpasmeninius konfliktus. Antra, žemesniosios socialinės klasės vyrai labiau linkę griebtis fizinio smurto, spręsdami tarpasmeninius konfliktus. Smurtaudami savo socialinėje aplinkoje jie pelno pagarbą, nes juos supantys žmonės smurtą traktuoja kaip vyriškumo, „kietumo“ ženklą (Hannon, 2005; Parker, 1989; Parker, Rebhun, 1995; Pridemore, 2008). Vertinant Klaipėdos miesto situaciją 2004–2014 metų laikotarpiu, galima pritarti šioms išvargoms, nes Klaipėdos mieste neįprastai aukštas tiek nužudytų, tiek ši nusikaltimų įvykdžiusių asmenų skaičius neturi nuolatinės gyvenamosios vietos (auka – 32 atvejai; žudikas – 30 atvejų). Kaip matome, tiriamuoju laikotarpiu beveik kas penktas (19,8 %) nužudytas klaipėdietis – BNGV kategorijai priklausantis žmogus. Statistika neatsilieka ir fiksuojant nužudymų įvykdžiusių asmenų situaciją (18,5 % visų atvejų). Šios klaipėdiečių kohortos viduje fiksuojamas didelis agresijos lygis: beveik pusė nužudymo aukų – asmenys be nuolatinės gyvenamosios vietos (14 atvejų). Be to, visų įvykdžiusių nužudymų asmenų užimtumo analizė atskleidė, kad dauguma jų (76 proc.) buvo bedarbiai. Tik 7 proc. įtariamų įvykdžiusių nužudymą asmenų mokėsi. 74 atvejais žudikas ar žudikai buvo neblaivūs. Asmuo, įvykdęs nužudymą, anksčiau buvo teistas – 42 atvejai. Tai patvirtina vieną iš penkių straipsnyje pristatytų nužudymo fenomeno raiškos dėsningumų: asmenys, įvykdę nužudymą, dažniausia priklauso socialiai mažai įtakingoms visuomenės grupėms finansinės ir socialinės įtakos aspektais.

Lytis ir amžius. Analizuojant nužudymų fenomeną, būtina pristatyti lyties ir amžiaus struktūrinius segmentus. Pristatant lyginamąjį nužudymų Klaipėdoje ir Lietuvoje diskursą, paminėta, kad vyrų nužudoma kur kas daugiau nei moterų. Statistiniai duomenys tai patvirtina (žr. 2 lentelę).

2004–2014 metų laikotarpiu Klaipėdos mieste nužudyta 115 vyrų ir 52 moterų. Procentine raiška minėtu laikotarpiu nužudyta 67,6 % vyrų ir 32,4 % moterų. Pasitvirtina įvairių tyrimų duomenys, kad nužudytų aukų pasiskirstymo lyties aspektu proporcijos mažai kinta: Lietuvoje nužudomi 73 proc. vyrų, o nužudytos moterys sudaro 27 proc. visų aukų (Chmieliauskas, 2019, 109). Vyrauja nuomonė,

kad vyrai dažniau tampa nužudymo aukomis dėl tarpusavio konfliktų, nes stengiasi apginti savo tikrą ar tariamą vyriškumą.

2 lentelė. Nužudymai Klaipėdos mieste 2004–2014 m.: aukų ir žmogžudystę įvykdžiusių lytis, amžius ($N = 170$)

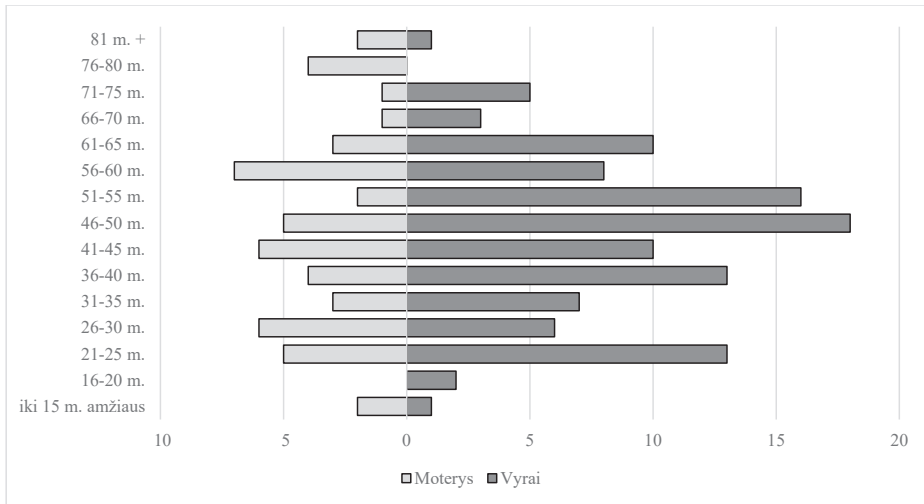
	Veikų skaičius	Procentinė dalis nuo visų nustatytų žmogžudysčių	Amžiaus vidurkiai
Nužudymo aukos			
Vidutinis nužudytojo amžius	170	100	45,6
Moterys	52	30,6	48,2
– moterys nužudytos moterų	4	2,4	43,7
– moterys nužudytos vyrų	48	24,7	47,9
Vyrai	118	67,6	45,3
– vyrai nužudyti vyrų	109	42,4	44,4
– vyrai nužudyti moterų	9	5,3	48,4
Žmogžudystės vykdytojai			
Vidutinis žmogžudystę įvykdžiusio asmens amžius	127	72,9	36,2
Moterys	13	7,6	38,1
– moterys, nužudžiusios moteris	4	2,4	34,3
– moterys, nužudžiusios vyrus	9	5,3	40,0
Vyrai	114	67,1	36,0
– vyrai, nužudę vyrus	72	42,4	33,8
– vyrai, nužudę moteris	42	24,7	40,1

Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR).

Remiantis pateiktais duomenimis galima teigti, kad daugelį vyrų nužudo kiti vyrai. Jei moteris ir vyras atsiduria pavojingoje smurto artimoje aplinkoje situacijoje, tai jis greičiausiai taps nusikaltėliu, o ji – auka. Vyrai, nužudę savo žmonas ar drauges, dažniausia tai darė desperatiškai, siekdami išsilaikyti dominuojančiose pozicijose. Paprastai nužudymas yra ilgų ir įtemptų santykių artimoje aplinkoje kulminacija, pasireišianti šia brutaliausia smurto forma. Be to, vyrai dažniau linkę nužudyti neištikimas žmonas. Jie dažniau nužudo savo žmonas, kartais – ir kitus šeimos narius, vykdydami savižudybę (Widlson, Daly, 1992). Vertinant nužudymus įvykdžiusių asmenų amžiaus grupes, didžioji dalis yra vidutinio amžiaus asmenys, jaunesni nei 18 metų įvykdo iki 8 proc. nužudymų.

Moterys, kaip rodo statistiniai duomenys, nužudo daug rečiau nei vyrai, be to, moterų aukos skiriasi. Vyrai, kaip rodo statistika, linkę žudyti tos pačios lyties asmenis, tuo tarpu moterys dažniau nužudo priešingos lyties atstovus. Priešingos lyties asmens žmogžudystę įvykdę vyrai ir moterys nusikaltimą įvykdo dėl skirtingų priežasčių. Moterys retai žudo dėl vyro neištikimybės, net jei jų vyrai dažnai būdavo neištikimi. Dažniau moterys savo vyrus nužudo iš nevilties, bandydamos nutraukti ilgalaikius smurtinius santykius. Be to, jos dažniausia nužudo savisaugos ar savigybos tikslais. Mokslinių tyrinėjimų išvada – moterų smurtas traktuotinas kaip gynyba. Vyrų smurtas turi aiškias agresijos apraiškas. Nužudymai šeimoje dažniau fiksuojami šalyse, kuriose nėra įstatymų, numatančių privalomą areštą dėl smurtavimo artimoje aplinkoje (Gauthier, Bankston, 2004; Goetting, 1989; Mann, 1996; Peterson, 1999; Wilsonas, Daly, 1992). Lietuvoje LR Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas (ANSAAĮ) įsigaliojo 2011 metų gruodį. Tai buvo reikšmingas pokytis Lietuvos teisinėje sistemoje, nes smurtas artimoje aplinkoje buvo ilgametė, ypač įsisenėjusi Lietuvos problema, neatsispindinti oficialioje kriminalinėje statistikoje. ANSAAĮ suteikė galimybę greitai reaguoti į asmeniui / asmenims iškilusią smurto grėsmę, taikyti apsaugą, teikti tinkamą pagalbą ir numatyti prevencijos priemones. Įstatymo esminis teisinis pokytis yra privataus kaltinimo pakeitimas valstybiniu. Tai darė poveikį nužudymų prevencijai (Acus, Kraniauskas, 2022).

Analizuojant Nusikalstamų veikų žinybiniame registre Klaipėdoje 2004–2014 metais įregistruotų asmenų, įvykdžiusių nužudymą, amžiaus segmentą, kaip rodo 2 paveiksle pateikti duomenys, vyrai nužudymą įvykdo būdami jaunesni, nei ši nusikaltimą įvykdančios moterys. Jauni vyrai (nuo 21 iki 25 metų) įvykdo neproporcingai daug nužudymų. Tačiau Klaipėdoje mūsų tiriamuoju laikotarpiu daugiausia nužudymų įvykdė vidutinio amžiaus vyrai (amžiaus grupė nuo 46 iki 55 metų). Jų aukomis dažniausia tapo tos pačios amžiaus kohortos žmonės (amžiaus skirtumas – iki 10 metų). Bendraamžių žudymą greičiausiai lemia tai, kad žmonės daugiausia laiko praleidžia bendraudami su bendraamžiais, o ne su vyresniais ar jaunesniais asmenimis. Tik dar kartą akcentuojame pastebėjimą dėl amžiaus kohortų: skirtingai nei smurto artimoje aplinkoje atveju, nužudymuose nesimato kartos efekto, kurį būtų galima aiškinti kaip „gyvenimo kovose pralaimėjusiųjų kartos“ smurto proveržį, kas galėtų būti natūrali analizuojamo laikotarpio priežastis. Nors asmenų, neturinčių pastovios gyvenamosios vietos, atvejai galėtų būti spekuliatyviai interpretuojami ir šiame kontekste. Arba tai galėtų būti smurto prieš žemesnį statusą užimančius žmones hipotezės patvirtinimas, kad aukomis dažniau tampa tie, kurių statusas yra žemesnis (ne tik BNGV, bet ir vyresnio amžiaus žmonės, moterys, tam tikrų etninių grupių, kurios gyvena skurdesnėje ir dezintegruotoje aplinkose, atstovai ir kt.).

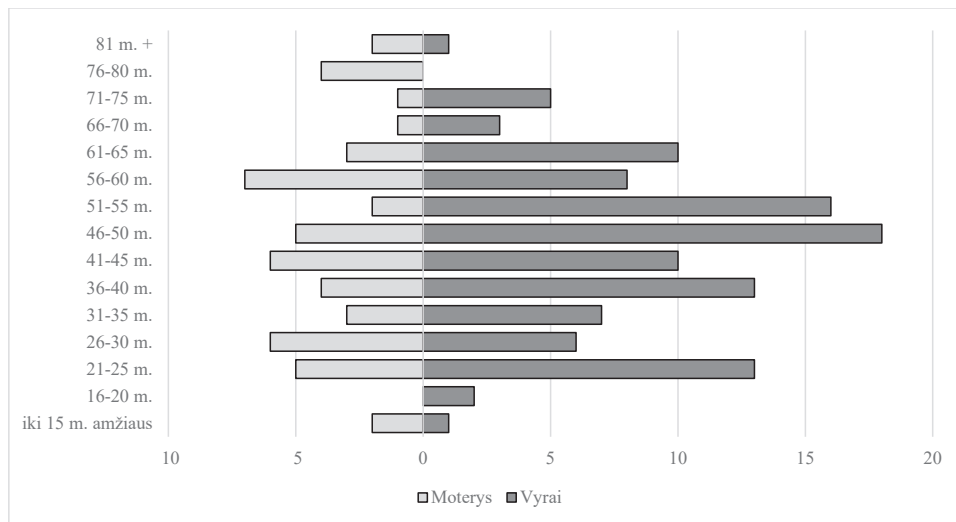
2 pav. Nužudymai Klaipėdoje 2004–2014 m.: asmenų, įvykdžiusių žmogžudystę, lytis, amžius ($N = 154$)

Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR).

Analizuojamo laikotarpio (3 pav.) aukų amžiaus analizė patvirtina vieną ryškiausių straipsnyje paminėtų nužudymų fenomeno raiškos dėsningumą („aukomis dažniausiai tampa vyriškos lyties individai“). Jais remiantis, procentine straipsnyje analizuojamo laikotarpio raiška Klaipėdos mieste nužudyta 67,6 % vyrų ir 32,4 % moterų. Lietuvoje nužudoma 73 proc. vyrų ir 27 proc. moterų (Chmieleuskas, 2019, 109). Lietuvos statistika koreliuoja su pasaulio ir Europos šalių statistika: vyrai sudaro 72 % nužudytų aukų Europoje ir 79 % aukų visame pasaulyje. Moterys sudaro 28 % nužudytų aukų Europoje ir 21 % pasaulyje (Intentional homicides (per 100,000 people, 2023).

Homicide Statistics database. License : CC BY-4.0.). Remiantis UNODC ir EUROSTAT duomenimis, nužudymų pasiskirstymas lyties aspektu panašus Vokietijoje, Belgijoje, Norvegijoje, Lenkijoje, Rusijoje, JK ir Suomijoje (Lithuanian statistics, 2020). Remiantis šiuo kintamuoju, galima daryti prielaidą, kad vyriškoji lytis yra prognostinis nužudymo objektas.

Įvertinę nužudytų asmenų amžių (3 pav.), galime matyti, kad nužudytos aukos dažniausia buvo 30–60 metų amžiaus. Darome išvadą, kad jaunesnio amžiaus vyrai dažniau tapo nužudymo aukomis, o vyresnio amžiaus grupėje šiomis aukomis dažniau tapo moterys (73–87 metų). Nuteistų už nužudymą asmenų amžiaus analizė atskleidžia, kad nužudo dažniau jaunesnio amžiaus vyrai, tuo tarpu moterys žudo būdamos brandesnio amžiaus.

3 pav. Nužudymai Klaipėdoje 2004–2014 m.: aukų amžius, lytis ($N = 164$)

Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras.

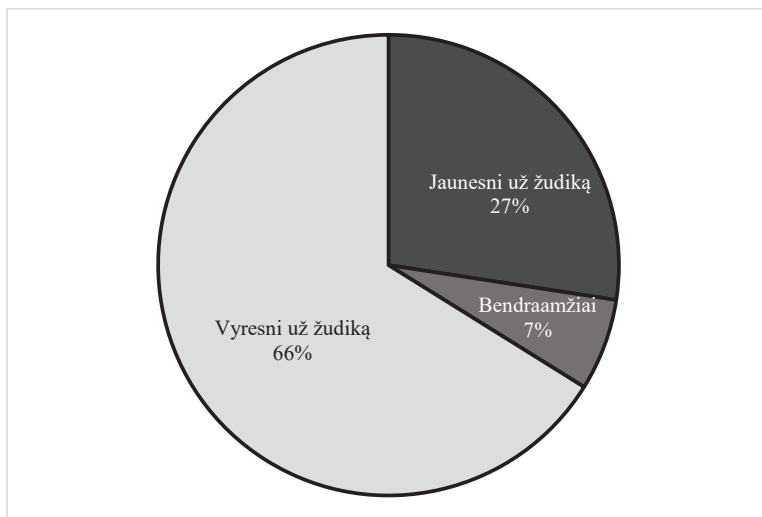
Analizuojant Nusikalstamų veikų žinybiniame registre Klaipėdoje 2004–2014 metais registruotų asmenų, įvykdžiusių nužudymus, amžiaus segmentą, autoriai atkreipia dėmesį į 4 paveiksle pateiktą aukų ir įvykdžiusių nužudymą asmenų amžiaus santykį. Išskirtos trys pagrindinės asmenų amžiaus santykio grupės (jaunesni už nužudymą įvykdžiusį asmenį, bendraamžiai ir vyresni už žudiką).

4 paveiksle matome, kad dominuoja už žudiką vyresnių nužudytų asmenų amžiaus statistika (66 proc.), jaunesni už žudiką – 27 proc., bendraamžiai – tik 7 proc. Vyresniems vyrams pavojingai konfliktuojant su jaunesniais, būtent vyresnio amžiaus žmonės tampa aukomis, nes jaunesni vyrai yra ir impulsyvesni, ir greičiau bei aršiau reaguoja į tariamą ar realų pavojų. Detalesnė nužudymą įvykdžiusių asmenų amžiaus statistinė iliustracija pateikta 2 paveiksle.

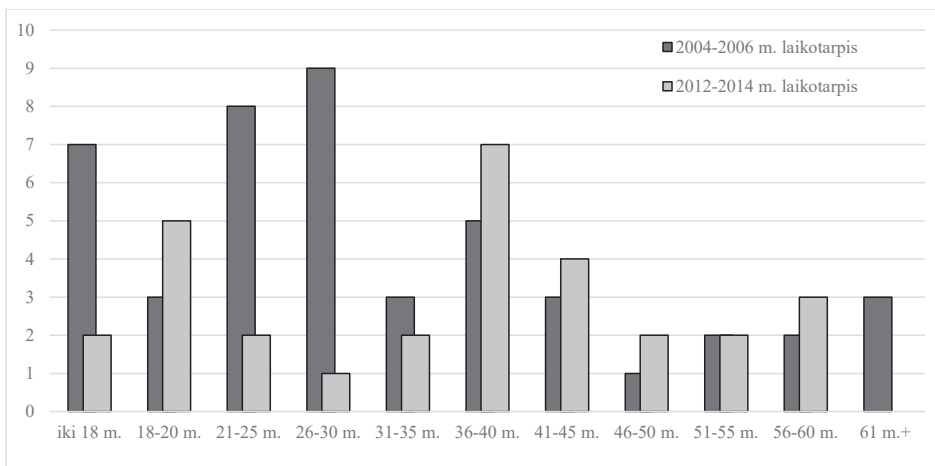
Amžiaus struktūros kaitos analizė atskleidžia eilę kintamųjų. Vienas pagrindinių, tai ir yra šio straipsnio akcentas, visuomenės transformacijos poveikis nusikalstamumo dinamikai amžiaus grupėse (5 pav.) Neatsitiktinai autoriai analizuojamo laikotarpio kontekste pasirinko 2004–2006 ir 2012–2014 metus. 2004–2006 metai – pirmieji metai Europos Sąjungoje, 2012–2014 metai – paskutiniai analizuojamo laikotarpio metai.

Iki įstojimo į Europos Sąjungą Lietuvoje nužudymų skaičius buvo gana didelis. Nepilnamečių iki 18 m. amžiaus nužudymo fenomeno priežastys aiškintos tokiais veiksniais, kaip augantis šeimų nestabilumas, spartus narkotinių medžiagų plitimas ir jų vartojimo augimas, prastėjanti švietimo kokybė, smurto preferencija

TAMSA VIDUJE (NUŽUDYMAI KLAIPĖDOJE 2004–2014 METAIS)

4 pav. Nužudymai Klaipėdos m. 2004–2014 m.
Nužudymą įvykdžiusių asmenų ir jų aukų amžiaus santykis
Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR).

5 pav. Nužudymai Klaipėdos m. 2004–2014 m. Nužudymą įvykdžiusių asmenų amžiaus struktūros kaita

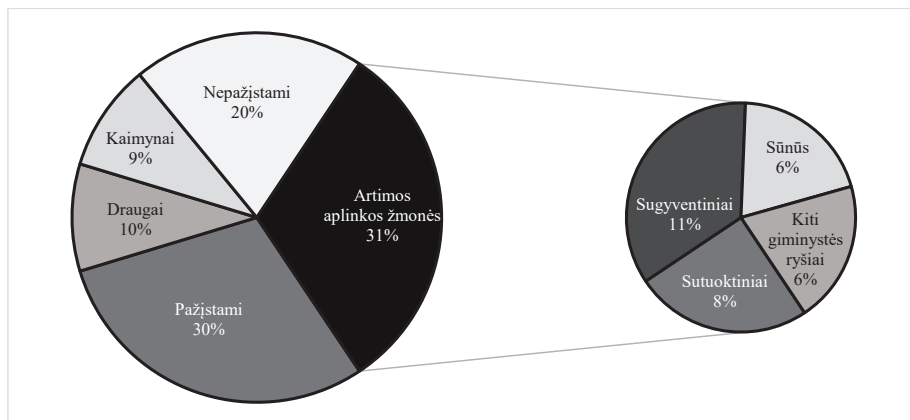
Pastaba: 2004–2006 m. laikotarpiu nustatyti 46 nužudymu įtariamais asmenys, 2012–2014 m. – 30.
Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras.

televizijoje, filmuose, vaizdo žaidimuose. Vis dėlto vertindami tiriamo laikotarpio duomenis, kurie pateikti 5 paveiksle, jau galime atsargiai fiksuoti naujas tendencijas: mažėja nepilnamečių padarytų nužudymų, keičiasi nužudymus įvykdžiusių asmenų amžius: pirmuoju laikotarpiu (2004–2006) didesnė nužudymų dalis tenka asmenims iki 35 metų, antruoju (2012–2014) – vyresniems nei 35 m. asmenims. Tai susiję su ryškiais demografiniais pokyčiais (gimstamumo mažėjimas, emigracija, imigracija, tautinių mažumų kaita). Tad, deja, nužudymų mažėjimo dar negalime vertinti kaip socialinio-ekonominio ir kultūrinio gyvenimo gerėjimo požymio.

Analizuotinas ir nužudymą įvykdžiusių asmenų ryšio su auka segmentas. Daugelio sąmonėje įsitvirtinusi nepažįstamo nusikaltėlio užpuolimo baimė, ypač paplitusi didžiuosiuose miestuose. Šios baimės ypač išaugo XXI a. pirmuosiuose dešimtmečiuose (pvz., Anders’as Breivik’as 2011 m. liepos 11 d. Norvegijoje, jaunimo stovykloje, Utojos saloje nušovė 85 žmones, dar 7 žmonės žuvo per jo įvykdytą sprogimą Oslo centre, prie vyriausybės pastatų).

2004–2014 m. Klaipėdos mieste nuo nepažįstamo nusikaltėlio rankos žuvo 20 proc. aukų, kiti 80 proc. buvo artimos aplinkos žmonės. Tai patvirtina 6 paveiksle pateiktos schemas: nužudymą įvykdžiusių asmenų ir aukų tarpusavio ryšys yra artimas (šeimos nariai, draugai, kaimynai ar pažįstami).

Remiantis užsienio mokslininkų tyrimais (Mulvihill, Tumin, Curtis, 1969), mažai nepažįstamų žmonių mus gali taip įskaudinti kaip patys artimiausi asmenys.

6 pav. Nužudymai Klaipėdoje 2004–2014 m.: nužudymą įvykdžiusių asmenų ryšys su auka
Šaltinis: Nusikalstamų veikų žinybinis registras (NVŽR).

Nors draugai, meilužiai, sutuoktiniai teikia mums pagrindinį gyvenimo džiaugsmą, jie gali tapti ir pagrindiniu nusivylimu bei nuoskaudų šaltiniu. Tam, kad nužudytum, reikia būti susijaudinusiame, nes žudymas susijęs su stipriomis emocijomis. Todėl daug sunkiau nužudyti nepažįstamą žmogų, kuriam nejaučiate jokių stiprių jausmų, nebent būtumėte šaltakraujiškai, be emocijų savo aukas žudantis profesionalus žudikas. Šio segmento tyrėjų teigimu, mažiau tikėtina, kad mes tapsime šaltakraujiškų nepažįstamų žudikų aukomis, greičiau galime žūti nuo asmens, kuris yra mūsų šeimos narys, giminaitis, kaimynas, draugas ar šiaip pažįstamas, rankos (Eigen, 1981; Mulvihill, Curtis, 1990).

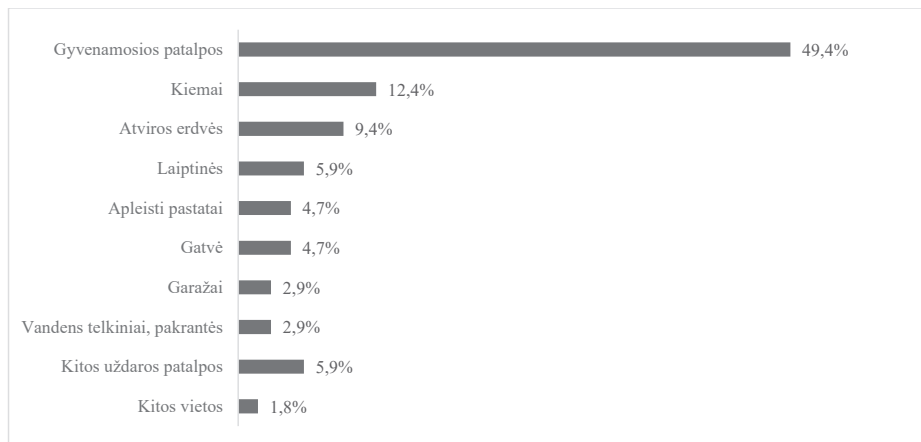
Vertindami nužudymo fenomeno statistiką 2004–2014 metais Klaipėdos mieste socialinio statuso, amžiaus, lyties aspektais, akivaizdžiai matome visuomenės virsmo poveikį nužudymų dinamikai. Tačiau autoriai atkreipia dėmesį, kad norint suprasti nužudymo fenomeno esmę vien tik sociologinės prieigos nepakanka. Būtinai konstruktyvi socialinių reiškinių (emigracija, demografija, bedarbystė, švietimas, sveikatos sistema ir kt.) analizė ekonomikos, kultūros, socialinės politikos kontekstuose.

4. Nužudymų modeliai

Kaip ir kiekvienas nusikalstamos veikos fenomenas, nužudymai turi atitinkamus modelius. Pristačius nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentus, norisi bent fragmentiškai pristatyti ir nužudymo modelio struktūrinius elementus. Kriminologai sutaria, kad pagrindiniai tokių modelių struktūriniai elementai yra nužudymo vieta, nužudymo būdas ir nužudymo laikas. Kaip straipsnyje akcentuota, nužudymai dažniausia pasitaiko žemesnių socialinių sluoksnių žmonių aplinkoje. Įvertinus šį faktą, galima aktyviau bendradarbiauti su bendruomenėmis vykdant prevenciją. Pabandysime pristatyti nužudymų modelių struktūrinių elementų raišką Klaipėdoje 2004–2014 m. laikotarpiu.

Nužudymo vieta. Išanalizavę nužudymo vietas Klaipėdos mieste 2004–2014 metų laikotarpiu (7 pav.), galime konstatuoti, kad daugiausia nusikaltimų (beveik 50 proc.) įvykdyta gyvenamosiose patalpose – užfiksuoti 84 atvejai.

Remiantis 7 paveiksle pateiktais duomenimis, 67 atvejai, kai nužudymo auka aptikta savo bute; nužudymą įvykdžiusio asmens bute – 8 atvejai; 9 atvejai – nužudymas įvyko trečių asmenų gyvenamojoje aplinkoje. Remiantis užsienio mokslininkų tyrimais, vyrai dažniau nužudo viešose vietose, o moterys – gyvenamosiose patalpose (Miethe, Regoeczi, Drass, 2004). Moterys savo auką dažniau nužudo namuose, bet dažniau aukomis tampa ir gyvenamosiose patalpose. Galima teigti, kad pagrindinė to priežastis ta, kad moterys vis dar daugiau laiko praleidžia namuose.

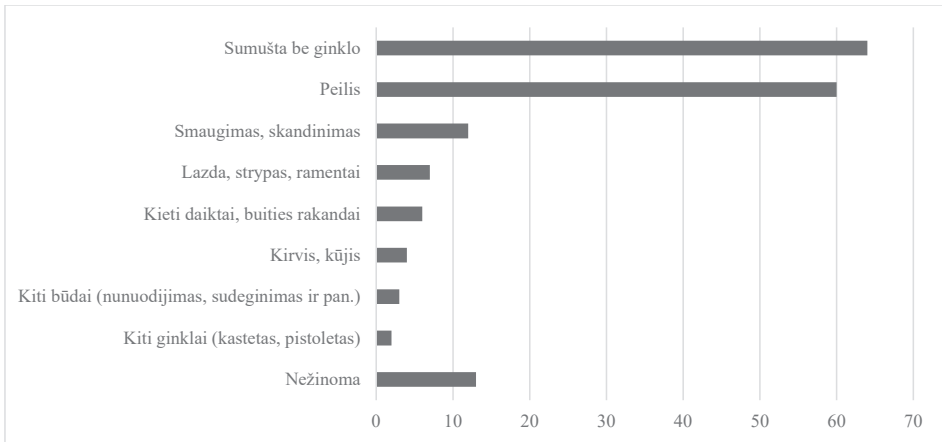

7 pav. Žmogžudystės Klaipėdoje 2004–2014 m.: kūno aptikimo vietos ($N = 170$)

Vis dėlto aukomis namuose tampa ir vyrai. Jų vedybinis statusas ar padėtis darbo rinkoje didelio poveikio nedaro (Messner, Tardiff, 1985).

Nužudymo būdas. Moksliniai tyrimai atskleidė, kad sudėtingi nužudymo būdai yra labai reti, o nužudymo įrankiais dažnai pasirenkami atsitiktiniai objektai. Daugumą buityje esančių daiktų galima lengvai paversti nužudymo įrankiais, ypač jei kilus konfliktinei situacijai jie lengvai pasiekiami (Kristof, 1996b; Miller ir kt., 2007). Remiantis oficialiais UNODC ir EUROSTAT duomenimis (žr. internetinę nuorodą literatūros sąrašė), nužudymai mirtį sukėlusios traumos pobūdžio aspektu įvardijami kaip šie sužalojimai: a) pjautiniai-durtiniai; b) šautiniai ir c) sužalojimai, padaryti kietu buku daiktu. Europoje 33 % nužudymų įvykdoma sužalojus pjautiniu ir durtiniu būdu, 13 % – šautiniu būdu, 54 % – sužalojus kietu buku daiktu. Pasaulyje pjautiniai ir durtiniai sužalojimai sudaro 24 %, šautiniai – 41 %, kiti (kietu buku daiktu) – 35 %. Lietuva išsiskiria iš kitų šalių mažu nužudymų, padarytų šaunamuoju ginklu, skaičiumi (Lietuvoje šie nužudymai sudaro tik 5,6 %. Dominuojantis nužudymo būdas Lietuvoje (52,2 %) – nužudymas, atliktas kietu buku daiktu; 28 % atvejų – nenaudojant nužudymo įrankio, tai yra suduodant smūgius rankomis ir kojomis. Išsami informacija pateikta 8 paveiksle.

Klaipėdos mieste dažniausia (96 atvejai) nužudymai vykdyti suduodant smūgius rankomis ir kojomis bei naudojantis kietu buku daiktu (daiktais). Vyrų nužudymo atvejais naudoti kieti buki daiktai; aštrūs daiktai (60-ia atvejų mirtinu ginklu tapo peilis); 12-a buvo pasmaugti; trys aukos žuvo nuo kirčių kirviu. Moterų ir vyrų mirtis lėmę įrankiai yra panašūs. Klaipėdoje minėtu laikotarpiu (2004–2014 m.) pistoletu nušautos dvi aukos. Tai stebėtinai mažai. Tačiau, kaip žinome, Lietuvoje šaunamųjų ginklų privačių asmenų rankose gana mažai: 0,1 ginklo

8 pav. Žmogžudystės Klaipėdoje 2004–2014 m.:
nužudymo būdas, naudoti ginklai ($N = 167$)

100-ai asmenų. Tarp 179 šalių Lietuva užima 160 vietą pagal šaunamųjų ginklų, esančių privačiose rankose, skaičių. Palyginę su JAV, kuri pirmauja pagal šį rodiklį pasaulyje, matysime, kad ten 100-ai asmenų tenka net 88,8 ginklo (UNODC, 2005; 2006; 2008). Kaip žinoma, šaunamieji ginklai patys nežudo, o jų trūkumas motyvacijos žudyti nemažina. Diskutuojant Lietuvoje apie ginklų įsigijimo galimybę, pateiksime užsienio mokslininkų išvalgas šiuo klausimu. JAV atlikti tyrimai atskleidė, kuo mažiau visuomenėje šaunamųjų ginklų, tuo daugiau tarpasmeninių konfliktų pasibaigia sveikatos sutrikdymu, bet ne nužudymu. Analizuojant daugiau nei 20 tūkst. nužudymų ir kitų agresyvių išpuolių Čikagoje nustatyta, kad incidentuose, kur naudojami duriamieji ginklai (peiliai), žūsta penkis kartus mažiau žmonių, nei konfliktuose, kur naudojami šaunamieji ginklai (Wright, Rossi, Daly, 1983). Tose šalyse, kur daug šaunamųjų ginklų yra privačiose rankose (pvz., pusė visų JAV namų ūkių turi kokių nors šaunamųjų ginklų, o ketvirtadalis visų šeimų turi pistoletus ar revolverius), nužudymų skaičius ypač didelis. Kasmet JAV įvykdoma daugiau nei 15 tūkst. nužudymų šaunamaisiais ginklais. Galima palyginti: tokiose šalyse, kaip Kanada, Anglija ar Japonija, kur šaunamąjį ginklą įsigyti daug sunkiau (Wright, 1995), nužudymų šaunamuoju ginklu per metus įvykdoma mažiau nei 100 atvejų. Šaunamasis ginklas suteikia galios iliuziją socialiai bejėgiams sluoksniams. Tai galbūt gali paaiškinti tą faktą, kad žemesnio socialinio sluoksnio atstovai JAV labiau linkę vykdyti žmogžudystes šaunamaisiais ginklais. Tačiau nereikėtų nuneigti ir to, kad šaunamieji ginklai yra populiariausi nužudymo įrankiai ir tarp aukštesniojo socialinio sluoksnio atstovų. Tačiau nusikaltėliai, priklausantys aukštesniajai klasei, yra daug labiau nei jų bendraamžiai, priklausantys žemesnei

klasei, linkę rinktis tobulesnius žudymo būdus, pvz., nuodijimą, automobilio avarijos inscenizavimą ar kito žmogaus samdymą nužudyti (Green, Wakefield, 1979).

Nužudymo laikas. Lietuvoje neturime tyrimų, kurie atskleistų nužudymo laiko dėsningumus. Pasaulyje tokie tyrimai atliekami nuo XX amžiaus vidurio. Nors dauguma nužudymų įvykdoma impulsyviai, t. y. labai susijaudinus, mokslininkai pastebėjo gana silpną sezoniškumo ir nužudymų dinamikos tarpusavio ryšį. Jų teigimu, nužudymų skaičius šiek tiek išauga orams atšilus, t. y. vėlyvą pavasarį ir vasarą, o aukščiausią lygį pasiekia liepos ir rugpjūčio mėnesiais. Šiuo metų laiku potencialūs žudikai ir aukos paprastai laiką leidžia kartu (su giminėmis, draugais ar pažįstamais viešose vietose), pavyzdžiui, restoranuose, baruose ar kavinėse. Taip leidžiant laiką dažniausia vartojamas alkoholis, o tai sukelia konfliktus su nužudymo pasekmėmis. Orams vėstant (rudeni) žmogžudysčių skaičius ima mažėti, mažiausiai žmogžudysčių įvykdoma žiemos mėnesiais (sausio ir vasario). (JAV surašymo biuras, 2011; Wolfgangas, 1958). Eilė tyrimų fiksuoja stiprią koreliaciją tarp žmogžudysčių įvykdymo ir savaitės dienos ar paros meto. Žmogžudystės dažniausia įvykdomos savaitgalio vakarais, ypač šeštadienio naktį. Savaitgalinių žmogžudysčių aukomis dažniausia tampa šeimos nariai, darbo dienų – šeimos ryšiais nesusiję žmonės. Pagrindinė šios neįprastos koreliacijos priežastis, manoma, yra ta, kad tiek aukos, tiek nusikaltėliai savaitgaliais daugiau laiko leidžia namuose kartu (Messner, Tardiff, 1985). Tokie nužudymai, paprastai įvykdomi žemesnės klasės atstovų, dažnai – impulsyvūs, jų priežastis – gausios savaitgalinės išgertuvės (Green, Wakefield, 1979; Parker, Rebhun, 1995).

Apibendrinę visus nužudymų struktūrinius segmentus galime teigti, kad socialiai pažeidžiamiems sluoksniams nužudymas tampa greitu ir veiksmingu būdu laimėti ginčą. Vidurinės klasės atstovai sprendami konfliktą ar ginčą paprastai pasitelkia žodinius ar intelektualinius gebėjimus. Kyla klausimas, kodėl socialiai pažeidžiamų sluoksnių atstovams nužudymas tampa sprendimu? Atsakymas glūdi žemesniosios klasės socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos kultūroje. Kokiam socialiniam sluoksniui asmuo nepriklausytų, žmogaus orumas išlieka. Jis gali sumažėti dėl socialinio statuso, skurdo aplinkos, valstybinių institucijų darbuotojų (policijos, socialinio aprūpinimo ar įdarbinimo įstaigų biurokratų, darbdavių), kurie paprastai ne taip pagarbiai elgiasi su žemesnio statuso asmeniu, elgesio. Žemesnį statusą užimantis asmuo, negalėdamas išlaikyti trapios orumo visuomenėje, bando bent menkus orumo likučius išsaugoti savo namuose ar kaimynystėje. Patirdamas nusivylimus ir kasdienes įtampas, kurios naikina paskutinius jo orumo likučius, net mažiausias jo artimųjų, draugų ar pažįstamųjų įžeidimas (jie juk yra jo paskutinė viltis išlaikyti orumą) kelia grėsmę, kad jo orumas bus sunaikintas. Kaip

teigia šio fenomeno tyrėjai, dauguma nužudymų kyla dėl vadinamojo *charakterio išbandymo*, kai tiek nusikaltėlis, tiek ir auka bando apginti savo garbę (Athens, 1985; Felson, Steadman, 1983; Mullins, 2006).

Daroma išvada, kad socialinio statuso segmentas yra vienas reikšmingiausių nužudymo struktūros hierarchijoje, ypač besikeičiančios visuomenės kontekste.

Išvados ir įžvalgos

Norint suvokti nužudymo fenomeną būtina išsamesnė analizė, o ne bendras nužudymų statistikos vertinimas. *Nužudymas*¹ – tyčinis, neteisėtas kito žmogaus gyvybės atėmimas. Nužudymo apibrėžimas lyg ir paprastas: nužudymu laikoma, kai aukos mirties priežastis buvo nulemta kito asmens. Realybėje nužudymų įvykdymo motyvai skiriasi, skirtingi ir mirtį sukėlusio asmens dalyvavimo bei atsakomybės lygiai.

Atskleidami nužudymų fenomeno raišką visuomenės transformacijos kontekste, autoriai naudojo sociologinę prieigą. Straipsnyje nagrinėjama nužudymų dinamika 2004–2014 metais Klaipėdos mieste. Pateikti duomenys leidžia teigti, kad 2004–2014 metų laikotarpiu, kuriam pradžią davė Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą, ryškus visuomenės pokyčių kontekstas, kas suteikė straipsnio autoriams teorines ir praktines prieigas atskleisti socialinį-demografinį aukos ir nužudymą įvykdžiusio asmens portretą, nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentų (amžius, lytis, socialinis statusas) kontekste. Straipsnyje pateikiama minėtų segmentų statistinė analizė patvirtino nužudymų fenomeno dėsninumus, kurie traktuojami kaip išvados: 1) nužudymą įvykdę asmenys užima žemą socialinį statusą; 2) nužudymų skaičius koreliuoja su besikeičiančios visuomenės smurtine patirtimi (pirmojo Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio); 3) patvirtino faktai, kad vyrai žudo daug dažniau nei moterys; 4) jauni vyrai (18–24 metų) žudo dažniau nei kitų amžiaus grupių asmenys; 5) aukomis dažniausia tampa vyriškos lyties atstovai.

Pozityvistinės išorinio suvaržymo ir smurto subkultūros teorijos tinkamos kaip metodologinė prieiga, nes paaiškino ir patvirtino nužudymo fenomeno struktūrinės raiškos segmentų besikeičiančioje visuomenėje specifškumą. Be to, šios teorinės prieigos, kaip analizės metodai, patvirtino visuotinai priimtą teiginį, kad nužudymų skaičius yra didesnis ten, kur bendruomenės nepajėgios užtikrinti socialinių normų laikymosi kultūros. 2004–2014 metų periodas ypač svarbus Lietuvos visuomenės virsmo kontekste, tačiau esminiai žmogžudysčių mažėjimo statistikos pokyčiai gali būti vertinami tik laiko perspektyvoje, tad nužudymų dinamika straipsnyje pristatoma pateikiant duomenis iki 2004 ir po 2014 metų. Tai lemia

¹ <https://lt.wikipedia.org/wiki/Nužudymas>

kito dešimtmečio (2015–2023 m.) nužudymo fenomeno tyrimų tęstinumo poreikį. Straipsnyje pateikti tyrimo rezultatai orientuoja į prevencijos strategijų kūrimą visose visuomenės struktūrinėse platformose, ypač švietimo, teisės ir socialinės politikos srityse.

Tyrimo problemos klausimai neturi baigtinių atsakymų, nes projektuojamas tyrimo tęstinumas, tad jie gali būti konvertuojami į diskusiją platesniame nei 2004–2014 metų laikotarpio kontekste: nužudymo fenomeno vertinimo sociologinės prieigos besikeičiančios visuomenės vystymosi kontekste paskirų dešimtmečių laikotarpiais nuo 1994 iki 2024 m. Lietuvoje ir Klaipėdoje; besikeičiančios visuomenės poveikis nužudymo fenomeno segmentų (socialinis statusas, lytis, amžius) raiškai ir kaitai; demografinių pokyčių (gimstamumas, emigracija, imigracija, tautinių mažumų dinamika) poveikis nužudymų Klaipėdos mieste specifiškumui.

Literatūra

- Acus, A., Kraniauskas, L. (2022). Smurto artimoje aplinkoje dinamika Klaipėdos mieste 2010–2014 metais. *Tiltai*, 1, 134–159. ISSN 1392-3137.
- Acus, A., Kraniauskas, L. ir kt. (2018). *Nusikaltimai Klaipėdoje 1990–2010 m.: erdvės, slinkty, struktūros*. Klaipėda: Klaipėdos u-to leidykla.
- Andresen, M. A. (2010). The impact of accession to the European Union on violent crime in Lithuania. *Eur. Sociol. Rev.*, 27, 759–771.
- Andresen, M. A. (2012). Homicide in Lithuania. In M. C. A. Liem, W. A. Predimore (eds.). *Handbook of European Homicide Research: Patterns, Explanation and Country Studies*, 437–449. N.Y.: Springer.
- Andresen, M. A., Farrell, G. (eds.) (2015). *The Criminal Act: The Role and Influence of Routine Activity Theory*. NY: Palgrave MacMillan.
- Athens, L. (1985). Character contests and violent criminal conduct: A critique. *Sociological Quarterly*, 26, 419–431.
- Babachinaitė, G. (1999). Smurtiniai nusikaltimai Lietuvoje. *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 12 (4), 97–104.
- Babachinaitė, G. (2008). Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje. *Jurisprudencija: mokslo darbai*, 1 (103), 16–21.
- Ball-Rokeach, S. J. (1973). Values and violence: test of the subculture of violence thesis. *American Sociological Review*, 38, 739–743.
- Brantingham, P. L., Brantingham, P. J. (1995). *Location quotients and crime hot spots in the city*. In C. R. Block, M. Dabdoub, S. Fregly (eds.). *Crime analysis through computer mapping*, 129–149. Washington: Police Executive Research Forum.
- Brantingham, P. L., Brantingham, P. J. (1993). *Location quotients and crime hot spots in the city*. In C. R. Block, M. Dabdoub (eds.). *Workshop on crime analysis through computer mapping*. Proceedings, 175–197. Chicago: Criminal Justice Information Authority.
- Ceccato, V. (2008). Expressive crimes in post-Socialist states of Estonia, Latvia, and Lithuania. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 9, 2–30.
- Čepas, A., Dobryninas, A., Valickas, G. ir kt. (2018). *Nužudymai Lietuvoje*. Vilnius: Justitia.
- Chamlin, M. B., Cochran, J. K. (2005). Ascribed economic inequality and homicide among modern societies. *Homicide Studies*, 9, 3–29.
- Chmieliauskas, S. (2019). *Žmogūdybių Lietuvoje vertinimas teismo medicininio, etinio, socialinio ir teisinio požiūriu*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Clarke, R. V. (1980). Situational Crime Prevention: Theory and Practice. *British Journal of Criminology*, 20 (2), 136–147.
- Clarke, R. V., Felson, M. (1993). *Introduction: Criminology, Routine Activity and Rational Choice*. *Advances in Criminological Theory* (eds. R. V. Clarke, M. Felson). New Brunswick, NY: Transaction Publications.

TAMSA VIDUJE (NUŽUDYMAI KLAIPĖDOJE 2004–2014 METAIS)

- Cohen, L. E., Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activities Approach. *American Sociological Review*, 44 (4), 588–608.
- Corzine, J., Huff-Dorzine, L., Hugh, P. W. (1999). Cultural and subcultural theories of homicide. In M. D. Smith, M. A. Zahn (eds.). *Homicide: A Sourcebook of Social Research*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications.
- Durkheim, E. (2001). *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- Eck, J. E., Madensen, T. D. (2015). *Meaningfully and Artfully Reinterpreting Crime for Useful Science: an Essay on the Value of Building with Simple Theory*. N.Y.: Palgrave Mcmillan.
- Eck, J. E., Weisburg, D. (1995). *Crime Places in Crime Theory. Crime and Place* (eds. J. E. Eck, D. Weisburg). Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Eigen, J. P. (1981). Punishing youth homicide offenders in Philadelphia. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 72, 1075.
- Erlanger, H. S. (1974). The empirical status of the subculture of violence thesis. *Social Problems*, 22, 280–292.
- European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*. (2010). 4th edition. The Hague: Boom Editors and Ministry of Justice. http://europeansourcebook.org/ob285_full.pdf
- Felson, R. B., Steadman, H. J. (1983). Situational factors in disputes leading to criminal violence. *Criminology*, 21, 39–74.
- Fox, J. A., Levin, J., Quinet, K. (2007). *The Will to Kill: Making Sense of Senseless Murder*. 3rd ed. Boston: Allyn and Bacon.
- Gauthier, DeAnn K., Bankston, W. B. (2004). Who kills whom? revisited: A sociological study of variation in the sex ratio of spouse killings. *Homicide Studies*, 8, 96–122.
- Goetting, A. (1989). Patterns of marital homicide: A comparison of husbands and wives. *Journal of Comparative Family Studies*, 22, 341–354.
- Gold, M. (1958). Suicide, homicide, and the socialization of aggression. *American Journal of Sociology*, 43, 651–661.
- Green, E., Wakefield, R. P. (1979). Patterns of middle and upper class homicide. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 70, 172–181.
- Henry, A., Short, J. (1954). *Suicide and Homicide*. New York: Free Press.
- Higienos instituto Sveikatos informacijos centras. (2020). *Mirties priežastys*. <https://www.google.com/search?q=higienos+instituto+sveikatos+informacijos+centras++Mirties+prie%C5%BEEastyus+2020>.
- Nusikalstamų veikų žinybinis registras. (2006). <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/nvzr-nusikalstamumas-pagal-savivaldybes> [žiūrėta 2023-10-15].
- Intentional homicides* (per 100,000 people). UN Office on Drugs and Crime's International Homicide Statistics database. License: CC BY-4.0. LineBarMap. Share. <https://data.worldbank.org/indicator/VC.IHR.PSRC.P5> [žiūrėta 2023-04-21].
- Kiškis, A., Justickaja, S., Uscila, R., Justickis, V. (2014). *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos*. Vilnius: MRU.
- Kristof, N. D. (1996). *Guns: One nation bars, the other requires*. New York Times, March 10, E3.
- Kuklianskis, S. (1994). *Smurtinis nusikalstamumas ir chuliganizmas*. *Kriminologija* (ats. red. J. Bluvšteinas). Vilnius: Pradai.
- LaFree, G. (1999). Homicide: Cross-national perspectives. In M. D. Smith, M. A. Zahn (eds.). *Studying and Preventing Homicide*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 115–139.
- Lithuanian statistics. (2020). The Institute of Hygiene. <http://www.hi.lt/en/>
- Luo, Y. (2011). *Multinational Corporations in China: Benefiting from Structural Transformation*. Herndon, Va.: Copenhagen Business School Press.
- Mann, C. R. (1996). *When Women Kill*. Albany State University of New York Press.
- McCord, E. E., Ratcliffe, J. H. (2009). Intensity Value Analysis and the Criminogenic Effects of Land use Features on Local Crime Patterns. *Crime Patterns and Analysis*, 2 (1), 17–30.
- Messner, S. F. (1982). Poverty, inequality, and the urban homicide rate. *Criminology*, 20, 102–114.
- Messner, S. F. (1983). Regional and racial effects on the urban homicide rate: The subculture of violence revisited. *American Journal of Sociology*, 88, 997–1007.
- Messner, S. F., Tardiff, K. (1985). The social ecology of urban homicide: An application of the routine activities' approach. *Criminology*, 23, 241–226.
- Miethe, T. D., Regeoczi, W. C., Drass, Kriss, A. (2004). *Rethinking Homicide: Exploring the Structure and Process Underlying Deadly Situations*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press.

- Milinis, A. (2011). *Baudžiamoji atsakomybė už nužudymą*. Vilnius: Justitia.
- Miller, M. ir kt. (2007). State-level homicide victimization rates in the US in relation to survey measures of household firearm ownership, 2001–2003. *Social Science & Medicine*, 64, 656–664.
- Moniruzzaman, S., Andersson, R. (2005). Age and sex-specific analysis of homicide mortality as a function of economic development: A cross-national comparison. *Scandinavian Journal of Public Health*, 33, 464–471.
- Morris, D. (2013). *Žmonių zoologijos sodas*. Vilnius: Pegasus.
- Mullins, C. W. (2006). *Holding Your Square: Masculinities, Streetlife, and Violence*. Portland, Ore.: Willan.
- Mulvihill, D. J., Melvin, Tumin, M., Curtis, L. A. (1969). *Crimes of Violence, 11*. Washington, D.C.: Government Printing Office.
- Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (1985). *The City*. Chicago: The University of Chicago press.
- Parker, R. N., Rebhun, L.-A. (1995). *Alcohol and Homicide: A Deadly Combination of Two American Traditions*. Albany: State University of New York Press.
- Peterson, E. S. (1999). Murder as self-help: Women and intimate partner homicide. *Homicide Studies*, 3, 30–46.
- Pocius, A. (2009). *Asmenų, padariusių nužudymus, gyvenimo retrospektyva (kriminologinė analizė)*. Daktaro disertacija. Vilnius: M. Romerio u-to leidykla.
- Regional homicide profile. <http://www.unodc.org/gsh/en/data.html> [žiūrėta 2023-04-21].
- Rengert, G. F., Ratcliffe, J., Chakravorty, S. (2005). *Policing Illegal Drug Markets: Geographical Approach to Crime Reduction*. Monsey, NY: Criminal Justice Press.
- Shaw, C. R., McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency in Urban Areas. A Study of Rates of Delinquency in Relation to Differential Characteristics of Local Communities in American Cities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Straus, M. A. (1991). Discipline and deviance: Physical punishment of children and violence and other crime in adulthood. *Social Problems*, 38, 133–154.
- Totman, J. (1978). *The Murderers: A Psychosocial Study of Criminal Homicide*. San Francisco: R and E Research Associates.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2011). Global Study on Homicide Trends, Contexts, Data, 9. Vienna, Austria: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Unnithan, N. P., Huff-Corzine, L., Corzine, J., Whitt, H. P. (1994). *The Currents of Lethal Violence: An Integrated Model of Suicide and Homicide*. Albany: State University of New York Press.
- UNODC. (2006). *Reported overall homicide numbers and rates per 100,000 population for 64 countries, 2003-04*. Ninth United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems (2003–2004). Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- UNODC. (2008). *Reported homicide numbers and rates, plus firearm-related homicide numbers and rates per 100,000 population for 80 countries, 2005-06*. Tenth United Nations Survey of Crime Trends and Operations of Criminal Justice Systems (2005–2006). Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Värnik, A., Tooding, L., Palo, E., Wasserman, D. (2003). Suicide and homicide: Durkheim's and Henry & Short's theories tested on data from the Baltic States. *Archives of Suicide Research*, 7, 51–59.
- Williams, K. R. (1984). Economic source of homicide: Reestimating the effects of poverty and inequality. *American Sociological Review*, 49, 283–289.
- Wilson, M. I., Daly, M. (1992). Who kills whom in spouse killings? On the exceptional sex ratio of spousal homicides in the United States. *Criminology*, 30, 189–215.
- Wolfgang, M. E. (1958). *Patterns in Criminal Homicide*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Wolfgang, M. E., Franco, F. (1967). *The Subculture of Violence: Towards an Integrated Theory in Criminology*. London: Tavistock.
- Wright, J. D. (1995). Ten essential observations on guns in America. *Society*, 32 (March/April), 62–68.
- Wright, J. D., Rossi, P. H., Daly, K. (1983). *Under the Gun: Weapons, Crime, and Violence in America*. New York: Aldine.

DARKNESS INSIDE (MURDERS IN KLAIPĖDA OVER THE PERIOD 2004 TO 2014)

Arūnas Acus, Liutauras Kraniauskas

Summary

The article analyses the expression and dynamics of the phenomenon of murder in the city of Klaipėda between 2004 and 2014. Lithuania joined the European Union in 2004. This gave the authors of the article a theoretical and practical opportunity to analyse the reasons for and expression of the phenomenon of murder in the context of a changing society. The article is based on murder statistics in the Official Register of Criminal Acts (ORCA).

The aim of the article is to present the phenomenon of murder committed in the city of Klaipėda between 2004 and 2014 from a sociological point of view, revealing the socio-demographic characteristics of the people who committed murder and their victims, and segments of the structural expression of the phenomenon of murder in the context of a changing society.

The subject of the article: The expression and dynamics of the phenomenon of murder in the city of Klaipėda between 2004 and 2014.

Research methods: Analysis of scientific literature and statistical data.

Theoretical approach: For the data analysis, the authors purposefully applied the positivist theories of *external restraint* and *subculture of violence*, which have practical access to reveal the segments of the structural expression of the phenomenon of murder in a changing society.

The sociological approach emphasises the reasons for crime as an expression of poverty, inequality, gender, a lack of education, conflicts of cultural values, and other social factors. Although the number of murders (like most other crimes) in Klaipėda and Lithuania has been declining for the last two decades, the number of these crimes remains high. During the period of societal transformation (since the restoration of Lithuania's independence), the number of murders in Klaipėda 'waved'.

Although the article analyses the period 2004 to 2014, the context of the past and current decades reveals the uniqueness of the period presented in the concept of the phenomenon of murder. After the 1990s, three very high waves of murder were recorded: in 1993 and 1994, 1999 and 2000, and 2004 and 2005. After the third period in 2004 and 2005, with a very high fixed number of murders, a period of consistent decline started. The murder rate has fallen by nearly six times in recent decades. The period 2004 to 2014 presented by the authors reveals the dynamics of change in a changing society in all areas of life. The year 2004 was very important for the state of Lithuania: it became a member of the European Union. At that time, it had a very high murder rate compared to the level of this crime in the European Union. The first decade of Lithuania's membership of the European Union was very dynamic, as the significant social, economic and cultural changes had a great influence on people's social life and behaviour. Society also faced

demographic changes: a new generation grew up, and extensive processes of emigration and immigration began. The article states that significant changes in the declining murder statistics started in the first decade after Lithuania joined the EU, and, as has already been mentioned, the research period was chosen not by chance. The dynamics of murder crimes are presented in statistical data in a broader time context: before 2004 and after 2014.

In 1994, the murder rate in Lithuania was 14.2 cases per 100,000 inhabitants. In the city of Klaipėda, it was 18 cases per 100,000 inhabitants. In 2022, there were 3.7 cases per 100,000 inhabitants in Lithuania. However, in Klaipėda that year there were 12.3 cases per 100,000 inhabitants (although in 2021 there were only 1.5 cases per 100,000 inhabitants). This data is a sociological 'intrigue' that enables the constant monitoring and analysis of the change of segments of the structural expression of crimes and an assessment of the context of a changing society. Researchers are conducting more and more research on the phenomenon of murder in Lithuania. The article presents the general characteristics of research conducted by Lithuanian and foreign researchers.

Empirical research, analysing the statistical data of segments of murders, confirmed the regularities of this phenomenon: 1) the people who committed murder have a low social status (more than 90% of people who committed murder are unskilled workers, unemployed, benefit recipients, people without a permanent place of residence); 2) the number of murders correlates with the violent experience of a changing society (the experience of the first decade of Lithuania's independence); 3) the fact was confirmed that men kill much more often than women (men 89.7%, women 10.3% in the research period); 4) young men (18 to 24 years old) kill more often than people of other age groups (however, in Klaipėda during the research period, middle-aged men between the ages of 46 and 55 committed the most murders, and their victims were mostly people of the same age cohort); 5) the victims were mostly male (in Lithuania, 73% were men and 27% were women; in Klaipėda during the research period, 67.6% were men and 32.4% were women).

The fear of being attacked by an unknown criminal is in the minds of many. This fear is especially prevalent in big cities. Between 2004 and 2014 in the city of Klaipėda, 20% of victims died at the hands of an unknown criminal, and the other 80% were people from the close circle (family members, friends, neighbours or acquaintances).

The structural elements of the murder model are also presented in fragments. Criminologists agree that the main structural elements of such patterns are: the location of the murder, the manner of the murder, and the time of the murder. With the knowledge of such data, more active cooperation with communities in the context of crime prevention could be more effective, especially considering the

fact that murders usually take place among people from lower social classes. The theories of *external restraint* and the *subculture of violence* as analytical tools allowed us to reaffirm the generally accepted statement that the dynamics of murder are more widespread where communities cannot control social norms.

The research results presented in the article are focused on the development of prevention strategies for all structural platforms of society, especially in the fields of education, law and social policy.

This obliges the authors of the article to continue researching the phenomenon of murder in the city of Klaipėda, and to evaluate the situation relating to the current decade (2015 to 2023).

Arūnas Acus – profesorius, daktaras (humanitariniai mokslai – filosofija), Klaipėdos universiteto Socialinių ir humanitarinių mokslų fakulteto Socialinių pokyčių studijų centras.

El. paštas: arunasacus@gmail.com